

Рецензія

на дисертацію А. В. Горобець «Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія

Дослідження лексико-семантичних полів української мови сприяє всебічному вивченню національної мовної картини світу, яка є провідником в ментальний простір й психологію етнічної спільноти. Важливість лінгвістичних, лінгвопсихологічних, лінгвокогнітивних розвідок в площині ресурсності лексико-семантичних полів не дискутується у фаховому середовищі. Тому вважаємо, що тема, обрана Аллою Володимирівною Горобець для кваліфікаційної наукової праці, є актуальною в проблематиці сучасного вітчизняного мовознавства.

Авторка свідома того, що «сучасний світ вимагає від нас повернення до етнокультурної спадщини, народної філософії й визнання самотності художнього слова, а, отже, збереження національної пам'яті». Дисертантка переконана, що «мову не можна вивчати окремо від філософії, історії, етнології, культурології, психології», і з цієї позиції успішно реалізувала мету саме такого всебічного дослідження лексико-семантичного та асоціативного поля «час» на матеріалі художніх творів письменників Вінниччини ХХ століття. Запорукою успіху була добре продумана система завдань, які від початку спрямували дослідницькі дії в правильному руслі. Обсяг емпіричного матеріалу, що становить 5014 одиниць текстових фрагментів, вибраних з вісімдесяти трьох художніх творів письменників вінницької землі, серед яких епічні романи Михайла Стельмаха, Леоніда Пастушенка, повісті Василя Кібця, Миколи Трублаїні, Василя Земляка, не викликає сумнівів у достовірності отриманих результатів і зроблених висновків, які вже апробовані у доповідях на десяти різнорівневих конференціях, в шістнадцяти наукових працях, серед яких вісім статей в українських виданнях, три в закордонних і п'ять у збірниках матеріалів конференцій.

Теоретичну основу дослідження Алли Горобець становлять 155 наукових джерел, серед яких 135 – праці вітчизняних науковців і 20 – зарубіжних.

Дисертантка, детально проаналізувавши лінгвістичну традицію, вичерпно обґрунтувала термінологічний апарат, яким вона послуговується. Переконливою є Алла Володимирівна у розмежуванні понять лексико-семантичне поле й семантичне поле. Дуже детально проаналізувала різні аспекти лінгвістичної характеристики поняття ЛСП у зіставленні з іншими дотичними поняттями, як-от: лексико-семантична група, тематична група, слушно зауважуючи, що ЛСГ не «прив'язана» до граматичної будови мови й визначається тільки за семантичним критерієм.

До свого дослідження А. Горобець підходить, послідовно осмисливши не тільки аспекти власне лінгвістичні, а й такі, що межують з іншими галузями наукових знань, зокрема з психологією – природа мовних асоціацій (параграф 1.2), з філософією – історіософські особливості вивчення категорії темпоральності (параграф 1.3). Дисертантка охоплює зором концепції класичної європейської філософії, теології, українських мислителів і приходить до логічно обґрунтованого висновку про екзистенційний зв'язок часу, простору й руху. Заслуговує на увагу теза авторки дисертаційної праці про те, що «українська філософія часу продукує особистісний (індивідуально-буттєвий) час важливішим для широкого загалу, ніж історичний час, із чим пов'язує занепад української інтелігенції і відмежування від подій, які мали б сколихнути світ, і довгострокове відкладання вирішення життєво важливих проблем».

Дослідниця виокремлює художній час як такий, який виражений абстрактними категоріями, додатковими характеристиками, які надають мовленнєвому відтинку не лише естетичного значення, але й суспільно-культурної національної ваги; лінійний час, який характеризується постійністю й високою суб'єктивністю і позначає момент «тепер» у будь-якому часовому вимірі; особистий час, що ґрунтується на особистому життєвому досвіді реципієнта; родовий час як спільна ментальна основа часоприйняття роду; історичний час, що втілює постійну зміну історичних періодів, характеризується циклічністю і забезпечує спіральний рух історії людства; сакральний час, пов'язаний із релігійними та міфологічними уявленнями й поділяється на два типи – хронос і кайрос; екзистенційний час, який указує на неминучість

часоплину; космологічний час, пов'язаний із рухом небесних тіл і передбачає поділ часового континууму на пори року, місяці, періоди доби.

Структурну модель лексико-семантичного поля «час» дисертантка розглядає через призму дискусії у фаховому середовищі, яка спричинена неоднорідністю та рухомістю словникового складу різних ЛСП. Зваживши всі особливості досліджуваного ЛСП, А. Горобець приходить до висновку, що найбільш логічно обґрунтованим є виділення в аналізованому ЛСП додаткового елемента – центру. Ядро ЛСП «час» в трактуванні авторки представлене іменником *час* у різних відмінкових формах та лексичними одиницями, синонімічними до нього – *пора, врем'я, часина*; до центру входять іменникові та дієслівні номінації на позначення часових понять – *мить, ранок, день, вечір, надвечір'я, зима, весна, літо, осінь, літує, зимує*; до периферії належать переважно іменниково-прикметникові словосполучення з часономенами, які втрачають змістове навантаження: *весняна вулиця, весняна вода, весняна оранка, літній ранок, осінній ліс, осіннє листя, передосінній степ, ранкова левада, вечірня зоря*. До периферії ЛСП дослідниця відносить фразеологізовані вирази із темпоральною семантикою, а також складнопідрядні речення з часовими змістовими відношеннями між предикативними частинами.

Семантико-структурні елементи в межах ЛСП «час» дисертантка називає мікрополями і об'єднує їх в лексико-тематичні групи: пори року, частини доби, назви місяців, назви вікових періодів. Окремо розглядає асоціативне поле «час». В аналізованих мікрополях чітко розмежовані первинна й вторинна темпоральність. Критерієм первинності/вторинності є ступінь акценту на категорії часовості й залежить від позиційного розміщення темпоральної номінації у складі словосполучення: якщо часономен є головним словом, то він позначає первинну темпоральність, якщо залежним – вторинну.

В аналізі ЛСП авторка почасти виходить за межі лінгвістики у площину ментальну, світоглядну, що, поза всяким сумнівом, визначає глибину і всебічність здійснюваного нею дослідження. Вивчаючи ЛСП «час» в художньому дискурсі ХХ століття, Алла Володимирівна звертається до історичних подій, які стали маркерами певних періодів в житті українського

суспільства. Широкий діапазон дослідницьких дій дисертантки охоплює діалектне середовище Подільського краю, у якому формувалися мовні особистості письменників Вінниччини.

Незаперечним позитивом рецензованої дисертаційної праці є залучення в ній широкого спектру лексикографічних джерел.

Вважаємо, що дисертантці особливо добре вдалося описати асоціативне поле «час» і функціонально-стилістичну специфіку засобів художнього вираження часових понять.

Цікавим видається зауваження дослідниці про відмінність між осмисленням навколишньої дійсності й усвідомленням часу: «У такий спосіб осмислюють навколишню дійсність за допомогою відчуттів, які вона викликає. Цей зв'язок називаємо прямим: сприймання (об'єктивна дійсність) – відчуття – вербальне вираження. Коли йдеться про темпоральну свідомість ... , то час сприймається у зворотному зв'язку: вербальне вираження (часономен) – відчуття – сприймання».

Привертає увагу авторське потрактування метафори – «особливий вид осмислення світу, що передає цілісну картину сприймання, уяви, внутрішньообразної системи і створює певне нашарування додаткових значень на загальновідомі поняття, засновуючи при цьому абсолютно новий тип мовної свідомості, а згодом і національного колориту». Дослідниця не тільки помічає тонкі семантичні модифікації часономенів в метафоричних конструкціях, а й простежує їх вплив на свідомість читача. «За допомогою «уособленого часу» письменник утворює невидимий, але тісний зв'язок між періодом у житті персонажа / країни безпосередньо зі свідомістю читача, що уможливлює появу в ній певних асоціативних відношень».

Аналізуючи епітети як репрезентанти темпоральності в межах лексико-семантичного й асоціативного поля «час», дисертантка помітила, що «значна частина епітетних конструкцій ґрунтується на схожих образних системах, що найімовірніше об'єднує письменників Вінниччини ХХ ст. у ментальну єдність». Авторка зауважує, що «епітетні конструкції в межах часових понять» містять цікавий потенціал для окремого дослідження. Як специфічні А. Горобець

виокремлює подвійні епітетні конструкції, серед яких переважають антонімічні, вибудовані на протиставленні ознак.

Загалом рецензована дисертаційна праця справляє враження ґрунтовного комплексного дослідження, яке матиме незаперечно позитивний вплив на розвиток філософії мови, психолінгвістики, стилістики художнього тексту, поглибить теоретичне підґрунтя для вивчення мовотворчості українських письменників.

Вважаємо за необхідна звернути увагу авторки на окремі недоречності, аби удосконалити зміст дисертації.

1. Ядром ЛСП не можна трактувати архісему. Оскільки сема є компонентом змісту лексичної одиниці як мовного знака, то формує ЛСП лексема, що є носієм або ж експлікатором архісеми. Відповідно і сема чи архісема не може вживатися у відмінкових формах, бо це два різні плани екзистенції слова: відповідно план змісту як ідеального наповнення і план форми як матеріальної (звукової) об'єктивації. Сема є суттю поняттєвого змісту слова, а відмінкова форма є вираженням його граматичного значення.

2. Лінгвістично не коректними є такі формулювання: «семантичних значень», «значеннєвих сем».

Оскільки ці огріхи не впливають на концепцію рецензованої кваліфікаційної наукової праці, не порушують цілісності викладу результатів здійсненого дослідження і ніскільки не применшують його значущості, легко можуть бути усунені в найкоротший термін, то вважаємо, що дисертація Алли Володимирівни Горобець «Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття» може бути рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Рецензент:

М

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського Павлушенко О.А.

Зразок
Засвідчую
Начальник відділу кадрів

